

Yassıçemen Savaşına Giden Süreçte Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Harzemşah Arasındaki Diplomatik Münasebetler, Elçiler ve Mektuplar

Mustafa DEMİRCİ

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Konya, Türkiye, mdemirci@selcuk.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 12.09.2022

Kabul: 29.11.2022

Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler:

Selçuklu Tarihi,
Yassıçemen,
Eyyubiler,
Selçuklular,
Moğollar.

Harzemşahlar'ın Moğollara karşı topraklarını kaybetmesinden sonra Cealeddin Harizmşah'ın Azerbaycan'a geldiği 1225-1230 yılları arasındaki beş yıllık dönem, 13. yüzyıl tarihinin en önemli hadiselerinden biridir. Böylece Celaleddin Harizmşah, Selçuklular ve Eyyubiler ile komşu oldu. İlk diplomatik temaslar 1225'te başladı ve dostane ilişkiler 1229'a kadar devam etti. 1229 tarihinde bir anda ilişkiler bozuldu. Ahlat, Erzurum ve Amid-Mardin emirlerinin tahriki ile Eyyubiler, Harizmşahlar ve Selçuklular, karşı karşıya geldiler. Bu nedenle aralarına birçok elçi gidip-geldi ve mektuplar yazıldı. Özellikle Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ın Harzemşah ile ittifakı ve Ahlat kuşatması esnasında Harizmşahların masum insanlara yaptıkları kötü muameleler, Alaeddin Keykubad'ın tüm güvenini sarsmıştır. Aralarındaki diplomatik mübadeleler ve görüşmeler yetersiz kaldı. Sonunda Alaeddin Keykubad savaş için Eyyubilerle ittifak kurarak yeni bir cephe oluşturdu. Onlara karşı Harzemşahlar ise Erzurum Meliki ve diğer küçük emirlerle bir cephe oluşturarak savaşa giden süreci başlattılar. Bu makale, Yassıçemen savaşından önce, bu savaşın nedenleri, savaşa yol açan süreçler ve olaylar, elçiler ve mektuplara esas alarak çağdaş kaynakları temel alır. Sonuç olarak Yassıçemen Savaşı kısa vadede kazanılacak bir savaştı ve savaştan on yıl sonra Moğollar tüm savaşan tarafların topraklarını ele geçirdi ve seksen yıl sürecek Moğol egemenliğine girdi.

Diplomatic Relations, Ambassadors and Letters Between Aladdin Keykubat and Celeleddin Harizmşah in the Process Leading to the Battle of Yassıçemen

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 12.09.2022

Accepted: 29.11.2022

Published: 31.12.2022

Keywords:

Seljuk History,
Yassıçemen,
Eyyubids,
Seljukids,
Mongols.

The five-year period between 1225 and 1230, when Cealeddin Harizmshah came to Azerbaijan in 1225, after the Khwarazmshahs lost their lands against the Mongols, is one of the most important events of the 13th century history. Thus, Cealeddin Harizmshah became neighbors with Seljuks and Ayyubids. The first diplomatic contacts began in 1225 and friendly relations continued until 1229. In 1229, relations broke down suddenly. The Ayyubids, Harizmshahs and Seljuks faced the provocation of the Ahlat, Erzurum and Amid-Mardin emirs. Therefore, many envoys came among them, and letters were written. Especially the alliance of Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah with Harzemşah and what Harizmşah did to innocent people during the siege of Ahlat shook all the trust of Alaeddin Keykubat. Diplomatic exchanges and negotiations between them were insufficient. Finally, Alaeddin Keykubat formed an alliance with the Ayyubids for the war and formed a new front. Harzemshahs formed a front against them with Erzurum Meliki and other small emirs and started the process leading to war. This article is based on contemporary sources based on the causes of this war, the processes and events leading up to the war, the envoys and letters before the Battle of Yassıçemen. All in all, the Battle of Yassıçemen was a short-term win, and ten years after the war the Mongols captured all the warring cannons and came under Mongol rule for eighty years.

Atıf/Citation: Demirci, Mustafa. "Yassıçemen Savaşına Giden Süreçte Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Harzemşah Arasındaki Diplomatik Münasebetler, Elçiler ve Mektuplar". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 7 (Aralık 2022), 18-36. <https://doi.org/10.47702/sema.2022.21>

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Yassı Çemen Savaşı, sonuçları itibariyle Türk-İslam tarihinin en dramatik ve bir o kadar da ibretlerle dolu bir savaştır. 13. yüzyılın kaderini belirleyen böylesi bir savaşa giden süreci; devletlerarası diplomatik temasları, iyi başlayan münasebetlerin bir anda bozuluşunu, adım adım savaşa nasıl gidildiğini, esas büyük kabahatin nerede ve kimde olduğunu, ana kaynaklara dayanarak ve bu kaynaklarda aktarılan mektuplar üzerinden süreci anlamaya ve ortaya koymaya çalışacağız. İnceleyeceğimiz konu kaynak bakımından gerek Selçuklu, gerek Harzemşahlar, gerekse de Eyyubiler, hatta Moğol dönemi tarihçileri tarafından ele alındığından, her cephesinden yazılmış birinci el kaynaklara sahibiz.¹ Bu kaynaklarda savaş öncesi elçilik teatileri ve tarafların yazdıkları mektuplar, elçilik heyetlerinin gelip gidişleri, müzakereler hakkında bilgiler; ilişkilerin bozulması, yükselen gerilimlerin sebepleri ve savaşa nasıl sürüklendiğini adım adım izleyip ortaya koymaya çalışacağız.

Moğolların önünden savaşarak batıya çekilen Celâleddin Menguberti, tarihte az görülen bir mücadele vermiş, on bir büyük meydan savaşı yapmıştı.² Pervan mağlubiyetinden sonra (1221), üç yıl kadar Hindistan'da kalan Celâleddin, Lor (Hindistan) reislerini de kendisine bağladıktan sonra, 1224 yılında Kirman'a geçerek buranın hâkimi Barak Hâcib'e, sultanlığını kabul ettirdi.³ Buradan Fars eyaletine geldi ve Atabeg Sa'd b. Zengi'ye hükümdarlığını kabul ettirdi. Daha sonra İsfahan'a ve Irak-ı Acem'e ilerleyen Celâleddin'e burada bulunan kardeşi Gıyaseddin Pirşah da itaat etti.⁴ Moğollarla mücadele için Abbasi Halifesi Nâsır Lidînillâh yardım istedi. Ancak halife, daha önce babası ile yaşadığı problemlerden dolayı onun Irak-ı Arabî istila etmesinden çekindiği için kabul etmediği gibi üzerine kuvvetler sevk etti. Celâleddin bu kuvvetleri yenerek Bağdat civarına kadar ilerledi. Ancak Celâleddin bölgeyi yağmaladıktan sonra buradan kuzeye yönelerek önce Azerbeycan'ın Merâğa'yı, daha sonra da 1225 yılında Azerbeycan Atabeği Özbek'in elinde bulunan Tebriz'i ele geçirdi. Özbek'in Selçuklu soyundan gelen hanımı Hatun'u boşattırarak kendisine nikâhladı, Tebriz'i de karargâh haline getirdi. Daha sonra Sultan Celâleddin, Aras'ı geçerek Gence şehrini de ele geçirdi. Gürcüleri mağlup ederek bir asırdan beri müslümanların elinden çıkmış olan Tiflis'i geri aldı (10 Mart 1226).⁵

Azerbeycan'a geldiği günlerde Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad ve Mısır ve Suriye'de hakimiyet süren Eyyübî meliklerine mektuplar yazarak Moğollara karşı onların yardımını istedi. Celâleddin Hârizmşah'ın Alâeddin Keykubad ile kurduğu bu ilk temaslar böyle bir atmosferde ve vasatta gelişti.

¹ Konuyla ilgili dönem kaynakları şunlardır: Ahmed b. Muhammed Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, çev. Necip Asım, Yayınlayan ve dipnotlandıran: Mustafa Demirci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021); İbn Bîbî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), I-II; Abdulkerim Özaydın, "İbn Bîbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/379-382; Ebul Fezail Muhammed ibn Ali İbn Nazîf el Hamevi (ö. 637/1240), *Telhisu'l Keşf ve'l Beyan Fi Havadisü'z- Zaman (Tarihu'l Mansuri)*, thk. Ebu'l 'Iyd Dudu, Notlandıran: Adnan Derviş (Dimaşk: 1981), 5-13; Hans L. Gottschalk, "İbn Nazif El-Hamevi'nin Yassıçemen Savaşı (25-28 Ramazan 627/ 7-10 Ağustos 1230) hakkındaki Raporu", çev. Kadir Kon, *Eyyubiler*, ed. Önder Kaya (İstanbul: Küre Yayınları, 2012), 291; İbnü'l Esîr (ö.630/1233), *el Kâmil Fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 2008).

² Aydın Taneri, *Harezşahlar* (Ankara: Diyanet Yayınları, 1993), 47.

³ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 92-94.

⁴ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 103-104; Taneri, *Harezşahlar*, 54.

⁵ İbnü'l Esîr, *el Kâmil Fi't-Tarih*, XII/393; Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 171-172; Celâleddin Hârizmşah'ın Gürcistan seferi hakkında ayrıntılı bilgi Bk. Ahmet Toksoy, "Celâleddin Harezşah'ın Gürcistan'daki Faaliyetleri", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2007), 137-150.

1. Celâleddin Hârizmşah ile Alâeddin Keykubad'ın İlk Münasebetleri ve Elçilikleri:

Celâleddin Hârizmşah'ın Anadolu Selçukluları ile ilk teması 1225 yılında Celâleddin'in Azerbaycan'a henüz yeni geldiği ve yerleşme aşamasında, Alâeddin Keykubad'la dostane münasebetler kurmak amacıyla bir elçi heyeti ve mektup gönderdi. Nesevî de “*Celâleddin en küçük bir mukavemetle karşılaşmaksızın Merâğa'ya girdi. Orada bir kaç gün kaldı ve Mücîreddin Ömer bin Saad el-Hâzermî'yi elçi olarak Rum ve Şam meliklerine gönderdi...*” diyerek durumu teyid eder.⁶ Zaten gönderdiği mektubun altında “*Bu mektup şimdi sancağımızın merkezi bulunan Merâğa şehrinde Cemaziyelahirin sonlarında yazıldı*” yazılı idi.⁷ Ayrıca mektupta “*iyi komşuluk münasebetleri tesis etmekten başka bir arzusu olmadığını ..*” belirtmekteydi. İbn Bîbî bu elçiliğe Hârizmşahların niçin ihtiyaç duyduğunu ve gelen elçiliğin amacını da şu şekilde açıklar: “*devlet büyükleri işlerin yoluna konulması ve hedeflere ulaşılması için en önemli yol olarak, Selçuklu soyundan büyük bir padişah olan, adaleti, insafı, mamur ülkesi, bol hazineleri, güzel ahlakı, iyi şöhreti ile tanınan Rum ülkesinin maliki Sultan Alâeddin ile dostluk ve barış yollarını açmayı, onunla sevgi temellerini güçlendirmeyi, muhabbet kaidelerini yükseltmeyi ve sadakat yolunu tutmayı gördüler...*”⁸

Hârizmşah elçisi Alâeddin Keykubad'ın huzuruna Şaban 622/Ağustos 1225 yılında Kayseri şehrinde kabul edildi. Bu esnada Selçuklu orduları bir taraftan sâhilden ve şimalden küçük Ermenistan'a (Kilikya'ya) yönelerek orada fütihat yapıyor; diğer taraftan da Karadeniz'deki donanma ile Kırım (Suğdak) seferini icra ediyordu.⁹ Sultan tarafından Hârizmşah elçisi çok iyi karşılandı, Sultan Celâleddin'e verdiği değeri ve Hârizmşahlar Devleti ile yakınlaşma ve müttefik olma isteğini göstermek için en üst protokol uygulandı. Kayseri'de misafir edildiği sırada kıymetli hediyeler ile taltif edildi.¹⁰ Elçi, Ona Celâleddin'in Moğollar karşısında nasıl yenik düştüğünü detaylı bir şekilde anlattı.¹¹

Celâleddin Hârizmşah elçiyle gönderdiği bu mektupta, Moğolların yaptıklarını ve kendisinin Moğollara karşı verdiği mücadeleyi anlatmış, devamında şunlar söylenmiştir:

“...Şimdiye kadar mektuplaşma ve haberleşme yolunu açık tutmamış olsak da bundan sonra ayrılık gayrılık perdesini kaldırmak, birlik ve beraberlik kalelerini fethetmek için çalışmalıyız. ... Aramızda milliyet ve din birliği vardır. Sevgi ve dostluğuna en uygun olan insan, önce dininde ve milliyetinde sana uygun olmalıdır. Batı padişahları arasında sizin yüce makamınız fitne fücurlara karşı sağlam bir settir. Doğu'da ise keskin kılıcımızla kâfirlerin fitne ateşini söndüren biziz. O halde böyle bir milliyet yakınlığıyla dostluk yolunu açık tutmalı, birlik dairesine girmeli, menfaatlerin sağlanmasında ve zararların önlenmesinde iş birliği içinde olmalıyız. Bu mektup, şu anda bayraklarımızın bulunduğu Merâğa şehrinde ..... Cemadiye'l-uhra'nın sonlarında yazılmıştır.”

Allah'a hamdolsun ki halkımızın görüş birliği içinde olmasından, adamlarımızın güç birliği yapışından, büyük meliklerin bizlere itaatinden ve hanların sözüme uymasından devletimizin durumu düzelmiş, memleketimizin işleri yoluna girmiş; bize miras kalmış olan ülkemizi elimizde tutmamızı, Tanrı adına birlik olmamızı sağlamaktadır. Bu ülkeden Hint diyarına kadar geniş ve büyük bir toprak ülke kazandık. Bütün gücümüzü din düşmanlarından öç almak ve müslümanların kalbini

⁶ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 114.

⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/376; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* (Ankara: 1958), 86.

⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/ 374-375.

⁹ Osman Turan, “Keykubâd I”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1971), VI/649-650.

¹⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/ 377.

¹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/ 374-377.

soğutmak için harcadık. Halkın desteğine ve iş bilir kimselerin yardımına mazhar olan devletimizin güçlü ve ülkemizin mamur olmasından memnuniyet duyuyorsunuzdur. Biz de sizin meclisinizin duyduğu her sevinçten ve mutluluktan kendimize hisse ve pay çıkarırız. Şimdi büyük insan; müctehid âlim... Hârizm ve Horasan'ın iftihar, Kadiyü'l-Kudat, ...Tahir b. Ömer el-Harezmi'yi yakınlık ve yardımcılarının eşliğinde, gerekli araç ve gereçle donanmış şekilde size gönderiyorum. O, elçilerin kullandığı dili kullanarak aramızda dostluk yolunu açacak, gönül aynasından ayrılık gayrılık tozunu kalmayacak, birlik ve beraberlik kapısını aralayacaktır. Bundan sonra aramızda mektuplar gidip gelecek, sefirlerin ve tüccarların ziyaretleri artacaktır. Bunun için yüce meclisinizde sultanların ilki olan elçimizin sözlerini dikkate alın. Onun her söylediğini kabul edin. Ricalarımızın arzını ve istemediğimiz tekliflerin dini bizim samimiyetimize verin ve size karşı duyduğumuz samimiyetimizden şüphe etmeyin. Alemlerin Rabbine hamdolsun”.

Hârizmşah'tan gelen mektupta “Aramızda milliyet ve din birliğinin varlığına değinilerek hem Türk asıllı hem Selçuklu varisi oldukları hem de müslüman kardeşliği vurgusu yapılmaktaydı. Devamında “birlik dairesine girmeli, menfaatlerin sağlanmasında ve zararların önlenmesinde düşünce ve iş birliği içinde olmalı...”derken de kapsamlı iş birliği ve ittifak öneriliyordu. “Aynı cihad yolunda birlemiyor, aynı din ve millete mensup bulunuyoruz. Garpte küfrün kökünü kazıyan derken haçlıları, Şarkta da kâfirlerin fitnesini derken de Moğollar kasdediliyordu. Bu yakınlaşmayı daimî kılmak için de Sultan Celâleddin Hârizmşah'ın Şiraz Atabeyi Ebu Bekir'in kız kardeşinden olan kızının, Alâeddin Keykubad'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'le evlendirerek bir akrabalık bağı kurmayı kararlaştırmışlardı.¹² Hârizmşah elçisinin gitme vakti geldiğinde Sultan Alâeddin, elçiye mektubun yanında yüklü hediyeler verdi.¹³ Ayıca Alâeddin Keykubad Hârizmşah elçisiyle Tuğra-yî Esedâbâdî'nin kaleminden cevabî bir mektup gönderdi. Mektubunda şunlar yazılıydı: ¹⁴

“... İlk samimi davranışın sizden gelmesi, üstün olan lütuf ve tecrübelerinizin bir işaretidir...: “Önceliği aldığınızı kimse inkâr edemez”.Muzaffer bayraklarınız melun kâfirlerden oç almak için harekete geçip başarı haberlerinizi aldığım zaman büyük bir sevinç duydum. Sizinle mektuplaşma arzum artmıştı. Bu dostunuz da her yıl kışın yaza döndüğü sıralarda kılıçların gölgesinde dünyanın dört tarafında savaş ve mücadele içine girmektedir. Bu durum, aramızdaki milliyet yakınlığını bizim daha önce göstermeyişimizin yeterli bir mazeretidir. Allah, bu işe ön ayak olma kerametini ve başlama şerefini size vermiştir. O halde Allah'ın takdiri hilafına davranmak mümkün değildir. Aramızda yakınlık kurulması için şartlar olmuşken her zaman sık sık mektup yazılarak ulu dergâhınız rahatsız edilecektir. Sizin tarafınızdan gönderilen Hârizm ve Horasan vezirlerinin veziri Mucireddin haberlerinizi getirdi. Getirdiği mektubu okumak, kalbimizi dostluk ve samimiyetle doldurdu. Kaldığı günlerde hikmetli sözleriyle gönlümüzü fethetti. Mektubunuzun cevabı, Emir Sipehsâlâr Selâhaddin ile size gönderildi. İstedğim odur ki, o huzurunuzda çıktığında söylediği ve reddettiği her şeyi anlayışla karşılar, onun söylediklerini bizim sözümüz kabulediniz. Başlatmış olduğunuz bu dostluk geleneğini, mektup ve haberlerle güçlendirirsiniz. Bu sadık dostunuz da hizmet yoluna devam eder, dostluk hususunda çaba gösterir vessalam”.

İbn Bibî, Celâleddin'in elçisi olan Mucireddin'in dönüşte Sivas'a varınca hastalanarak hayatını kaybettiğini, Sultan'ın Hârizmşah'a gönderdiği hediyelerin Sipehsâlâr Selâhaddin tarafından

¹² İbn Bibî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/376; Turan, *Vesikalar*, 88. Nesevî, evlilik teklifinin Keykubâd'ın Ahlat muhasarasında gönderdiği elçiler vasıtasıyla vuku bulduğunu kaydeder se de bu mümkün görünmüyor. Çünkü aşağıda da anlatacağımız üzere Ahlat kuşatması esnasındaki elçilik heyeti çok kötü karşılanmış ve görüşmeler çok gergin geçmişti. Bk. Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 149,150.

¹³ İbn Bibî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/374-377.

¹⁴ İbn Bibî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/375-377; Turan, *Vesikalar*, 82-100.

Ahlat kuşatması esnasında Celâleddin'e ulaştırıldığını kaydeder¹⁵. Fakat Nesevî, Mucireddin'in döndüğünü ve 10 Mart 1226'da Tiflis'in fethinde bulunduğunu söyler. Ayrıca Nesevi'nin aktardığına göre Şerefül-Mülk'ün Hoy taraflarında iken İmâdüddin unvanını haiz bir kimse Alâeddin Keykubad b. Keyhüsrev'in vezirinin imzasıyla bir mektupla elçi olarak geldi. Mektup iki komşu hükümeti hüsnü münasebeti muhafaza ve dostluk alakalarını pekleştirme arzusu ile yazılmıştı. Selçuklu elçisi, Celâleddin doğuda iken Hoy'da Hârizmşah veziri Şerefü'l Mülk ile 1226 yılında görüşmüşlerdir.¹⁶ Osman Turan, Harzemşah vezirini "Şimdi etrafınızda isyan bayrağını kaldırmak için fırsat bekleyenler mevcuttur" sözüyle Ahlat valisi Hâcib Ali'yi kastettiğini yazar. Mektubun muhtevasına ve görüşmelerden sızan sözlere bakarak bu görüşmenin 1226 yılından daha geç bir tarihte olduğu kanaatindeyiz.¹⁷ İbn Bîbî'nin mektupları karıştırdığına inanmaktadır.¹⁸ Bizim kanaatimiz de Nesevi'nin verdiği bilgilerin daha doğru olduğu yönündedir. Nesevi bu görüşmeye dair bazı detaylar verir ve vezirin Selçuklulardan para ve asker yardım istediğinden bahseder: "*Moğol istilasının ne suretle hanedanları mahvettiklerini, kanlı gözyaşı döktürdüğünü, hükümdarların asırlarca biriktirilmiş hazinelerini tükettiğini bilmez değilsiniz. Babasının vefatından sonra yola çıkan Sultanımızın kılıçtan başka bir şeyi kalmamıştı. Eğer şu demlerde ona yardım ederseniz, bunu ömrü oldukça unutmaz ve asırlarca bu hizmetiniz dillerden düşmez...*" Fakat Nesevî, bu iyi niyetli mektupların hiçbirini bazı maniler dolayısıyla vaktinde ellerine ulaşmadığını, bu elçilik teatisinin Ahlat muhasarasından hemen önce gerçekleştiğini göstermektedir.¹⁹

Sultan Celâleddin Hârizmşah İsfahan'dan döndüğü²⁰ ve Ahlat'a muhasaraya başlayacağı günlerde Alâeddin Keykubad'dan Celâleddin Hârizmşah'a bir mektup daha gelmişti. Tam bu sıralarda Erzurum'un üzerine giden Alâeddin Keykubad'a karşı Erzurum Meliki Eyyûbîlere yaklaşmış, bunun üzerine gidince de Tuğrul Şah'a Ahlat Emiri Hâcib Ali desteğe gelmişti. Harzemşahlara giden Selçuklu elçisi Sedidü'l-Müridi'yi de öldürtmüştü.²¹ Bundan dolayı Selçuklu Sultanı Eyyubilere karşı çok kızgındı ve ortak düşmanları Eyyubilere karşı Sultan Celâleddin ile birlikte ittifak teklifini içeren bir mektup göndermişti. Nesevî bu mektubu sultana takdim ettiğini ve kısaca da muhtevası hakkında şu bilgileri verir:

"Sultan Tuğtap'ta (Tatvan)²² iken Rum hükümdarı Alâeddin'den aldığı bir mektupta Eyyûbîlere karşı hasmane hareket etmesi ve kendisine bu hususta yardım edileceği bildiriliyordu. Mektupta ilave olarak Sultan nasıl Moğollarla uğraşıyorsa kendisi de civara yerleşmiş olan Hristiyanları defetmeye ve ellerinden şehirler almaya çalıştığını, şimdi ise her ikisi de serbest olduklarından kuvvetlerini Eyyûbîler yani, şu adi ve zalim herifler üstüne

¹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/379. İbn Bîbî'nin verdiği bilginin doğru olması mümkün görünmüyor, çünkü Harzemşahların Ahlat kuşatması ve Ahlat emiri ile ilişkilerin bozulması bu olaydan bir yıl sonradır.

¹⁶ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 96-97; Turan, *Vesikalar*, 92.

¹⁷ Turan, *Vesikalar*, 89-90.

¹⁸ Turan, *Vesikalar*, 91.

¹⁹ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 150-152.

²⁰ Celâleddin Hârizmşah, 1228 yılında aniden Ahlat üzerine yürümek için hazırlık yaptığı sırada, Moğolların Ceyhun'u geçip, Irak-ı Acem'e yürüdüklerini haber aldı. Bütün ordusuyla onları karşılamaya yöneldi. 26 Ağustos 1228'de İsfahan önlerinde meydana gelen muharebede, Celâleddin Moğolları her ne kadar mağlup etmedi ise de Moğolları korkutarak onların Maveraünnehir'e geri dönmelerini sağlamıştı.

²¹ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 177.

²² Tuğtap: Van gölünün batı sahilinde bulunan Tatvan'ın eski adıdır. Osmanlı kayıtlarında Tuğ veya Tuğtap mahallesi olarak geçer. Kale'nin yeri ise şimdiki Çağlayan mahallesinin olduğu yerdedir. Bk. *Urfa Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. H. D. Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 143.

*çevirmenin mümkün olduğunu söylüyordu. Nihayet “küçük cihadi bitirin, sıra büyüğüne geldi” diyordu.*²³

Bu mektup, Celâleddin Hârizmşah Kirman isyanını bastırırken veziri Şerefül-Mülk Erzurum havalisine akın yaparak pek çok esir ve ganimetlerle dönerken Hâcib Hüsameddin Ali'nin tecavüzüne uğradı ve mağluben memleketine geldiği, Gürcistan'a ikinci seferini yapıp Ani ve Kars şehrini aldıktan sonra beklenmedik bir şekilde Hâcib Hüsametdin Ali'den intikam almak amacıyla Ahlat üzerine yürüdüğü sırada Tatvan'a gelmişti. Selçuklular ile Eyyübîlerin Adıyaman, Kahta, Erzurum için gerginlik yaşadıkları,²⁴ Eyyübîlerin Ahlat Valisi Hâcib Ali'nin hem Hârizmşahlara karşı Azerbaycan'daki taarruzlarının olduğu, hem de Selçuklulara karşı Erzurum Meliki Cihan Şah'ı himaye ettiği²⁵ günlerde 1226 yılının sonlarında, 1227 yılının başlarında gerçekleşmiş olmalıdır.

Diğer taraftan 1225 yılında yaklaşık 45 yıldır Abbasi halifelik makamında oturan ve bütün İslam dünyasını kısmen kontrolü altına alan Nâsır Lidinillâh vefat etmişti. Aynı yıl içinde yaklaşık altmış yıldır hüküm süren Mengücek Emiri Fahreddin Behramşah da vefat etmişti. İki yıl sonra da Cengizhan'ın vefat etmiş olması(1227) ve onların yerine daha tecrübesiz idarecilerin gelmesi, böylesi hassas ve zor bir dönemde hem yeni krizlerin çıkmasına hem de çıkan krizlerin yönetimini güçleştirmiştir. Özellikle Cengizhan'ın vefatı ve yerine iki yıl herhangi bir hanın geçmemiş olması, Hârizmşah ve diğer devletler üzerinde artık Moğol tehdidinin kalmadığına dair bir tesir yapmış olması muhtemeldir. Çünkü bundan sonraki süreçte bölge devletleri arasındaki rekabet ve kavga daha da şiddetlenmiştir.

2. Devletleri Arasında Bölgede Nüfuz Mücadelesi ve Küçük Emirlerinin Tahrikleri

Celâleddin Hârizmşah'ın Azerbaycan'a geldiği dönemde (1225) Alâeddin Keykubad ile Eyyübî Meliki Eşref arasında bölgede bir nüfuz mücadelesi yaşanıyordu. Van gölü havzası Eyyübî Meliklerinden Eşref'in elindeydi ve kardeşi Şihabüddin Gazî'nin idaresindeydi. Artuklu emiri Mesud (Mevdud) Hısnı Keyfa ve Emiri Muzafferüddîn Gökbörü Musul'da Eyyübîlere hamî arayışı içinde idi. Mengücek Emiri Fahreddin Behramşah yeni vefat etmiş, oğlu Davut Şah ve Erzurum Meliki Rükneddin Cihan Şah da Selçukluların tabiiyetinden çıkmak için fırsat kolluyordu.²⁶ Başta Amîd ve Mardin hükümdarı Melik Mesud ve Erzurum Meliki Rükneddin Cihan Şah olmak üzere bu meliklerin taraf değiştirerek Celâleddin Hârizmşah'a tabiliğini bildirmeleri; Eyyübîlerin Dimaşk hâkimi Melik Muazzam'ın Hârizmşah'a elçi göndererek kardeşi Melik Eşref'in topraklarını paylaşma teklifi, Hârizmşah bölgeye geldikten bir yıl sonra Eyyübîler ile Hârizmşahlar arasında gerilime yol açmıştı. Eyyübîler ile Selçuklular arasında daha önceden devam etmekte olan bölgedeki hakimiyet mücadelesine bu defa Hârizmşahlar da katılmış oldular. Küçük melik ve emirler sürekli taraf değiştirmeleri, bölgedeki siyasi dengeleri bozmuş, ittifaklar yeniden kurulmuştu. Dengeler ve ittifaklar sürekli değişiyordu. Hârizmşah'ın Kirman ve İsfahan'daki isyanları bastırmak için bölgeden ayrılması karşısında himayesiz kalan Artuklu Melik'i Mesud, bu defa Alâeddin Keykubad'a yanaşmış, onunla ittifak kurmuş; Alâeddin Keykubad, Muzafferüddin Çavlı komutasında bir orduyu Adıyaman ve

²³ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 162.

²⁴ İbn Nazîf, *Telhisü'l Keşf ve'l Beyan Fi Havadisü'z- Zaman*, 131, 157 vd.; Ayrıca bk. Ali Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası* (Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2005), 214-225.

²⁵ İbnü'l Esir, *el Kâmil Fi't-Tarih*, XII/479; İbn Nazîf, *Telhisü'l Keşf ve'l Beyan Fi Havadisü'z- Zaman*, 161; Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, 233.

²⁶ İbnü'l Esir, *el Kâmil Fi't-Tarih*, XII/421; Muhammed b. Salim İbn Vasıl, *Müferricü'l-kürûb fi ahhâri Beni Eyyüb*, Nşr. C. Şeyyal, I-III, (Kahire 1972), nşr. H. M. Rabii-S.A. el-Aşur, IV-V, (Kahire 1975-77), IV/137, vd.; Ebu'l-Fida İmadüddin Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. A.A. Feth, (Beyrut 1990), XII/112; Ayrıca bk. Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, 215-232.

Kahta'ya, Esedüddin Ayaz komutasında bir orduyu da Çemişkezek bölgesine göndererek, Eyyübîlerin elindeki Orta Fırat havzasını almıştı.²⁷

Buna karşılık Selçukluların Alâeddin Keykubad'ın 1228 yılında Erzincan ve Kemah'ı Mengüceklerden aldıktan sonra amcasının oğlu Erzurum Meliki Rükneddin Cihan Şah'ın elinde bulunan Erzurum üzerine yürümesi üzerine Cihan Şah, el-Melikü'l-Eşref'e itaat ettiğini ve onun emrine girdiğini bildirmiş, ondan yardım istemişti. O da Ahlat'taki naibi Hacib Hüsâmeddin Ali'yi emrindeki askerlerle Erzurum'a gelip şehri Alâeddin Keykubad'a karşı korumuştur. Hâcib Hüsâmeddin Ali'nin askerlerinin Erzurum'a geldiklerini öğrenen Alâeddin Keykubad seferini iptal ederek Erzincan'dan geri götürmüştü.²⁸

Celâleddin Hârizmşah 1229 da Ahlat'ı kuşatınca, daha evvel Selçuklulara karşı Eyyübîlere sığınan Erzurum Meliki Cihan Şah; şimdi de taraf değiştirerek Harzemşah'ı metbû tanımak, namına hutbe okutmak suretiyle af talep etmek için elçi göndermişti. Nesevî “*Rükneddin Celâleddin saltanatının parlaklığını, şevketini görünce, Ahlat'ın sukutu yakın olduğunu anlayınca bir elçi gönderdi ve affını istedi...*” demektedir.²⁹ Sultan, önce Cihan Şah'ın arzusunu reddetti. Bundan sonra Cihan Şah sultan ile bizzat görüşmek üzere Ahlat'a gitti. Sultan onu bir günlük mesafede karşılamak üzere bizzat vezirini ve diğer divana mensup ricali göndererek ona büyük bir mevki verdiğini gösterdi. Vezir Şeref'ül-Mülk'e kıymeti 1000 dinarı geçen hediyeler takdim ettikten sonra Ahlat'ta Hârizmşah'ın huzuruna çıktı, yer öptü. Her ne kadar sultanın onu kabul ettiği çadırın (çetr) ip ve direklerinin birden çökmesi uğursuzluk olarak görüldüyse de Celâleddin'in yanında birkaç gün kalan Cihan Şah arzusunu gerçekleştirdikten sonra döndü. Cihan Şah dönünce metbûuna asker, erzak ve muhasara aletleri ve çok miktarda ok ve yay gönderdi. Bu suretle Cihan Şah hem Celâleddin'e karşı endişesini giderdi hem de memleketini ilhak edeceğinden şüphe etmediği Keykubad'a karşı kuvvetli bir hâmi bulmuş oldu. Bu olay, son ana kadar dost kalan bu iki hükümdarın aralarının açılması, Alaaddin Keykubat'ın Ahlat kuşatması karşısındaki olumsuz tavrını fırsat bilen Erzurum Meliki'nin Celâleddin Harzemşah'a yaklaşması, iki hükümdarın münasebetlerinin tamamen bozulmasına, sonra da savaşa giden olayları tetiklemesine sebep olmuştur.³⁰

Melik Eşref'in Selçuk Sultanını Celâleddin Hârizmşah'a karşı tahriki de iki hükümdarın tam anlamıyla birbirinden şüphelenmelerine sebep oldu. Alâeddin Keykubad'ın artık Celâleddin'e karşı bütün güveni alt üst olmuştu; Ahlat'ın zaptından sonra Cihan Şah ile kendi aleyhinde harekete geçeceğine kani olmuştu. Ahlat muhasarası sırasında gelen Hârizmşah elçilerine karşı Alâeddin Keykubat'ın diplomatik teamülleri aşan olumsuz tavrının arkasında bu gelişmeler vardı. Bu olaydan hemen sonra hızlı bir şekilde Eyyübîler ile temasa geçerek Hârizmşahlara karşı yeni bir ittifak cephesi oluşturmak için adeta diplomasi mekiği dokumuştur. Nitekim Sultan Ahlat'ı almış, Malazgirt muhasarasına hazırlanmış olduğu sırada, Erzurum Meliki Rükneddin Cihan Şah, Sultan dergahına gelerek Rum Selçuklularıyla Suriyeliler (Eyyübîler) arasında aleyhine ittifak ettiklerini bildirmiş ve şöyle demişti: “*Benim fikrim iki taraf birleşmezden evvel teşebbüslerinin önüne geçmektir. Bunun için hazırlanmazdan evvel her birisinin ayrı ayrı işlerini görmektir...*” Erzurum hâkimi Celâleddin

²⁷ İbn Vasil, IV/178. Bu olaydan sonra Kahta'da Eyyubiler ile Selçuklular karşı karşıya gelmişti. 1226 yılındaki bu savaştan Selçuklular galip çıkmıştı. Bk. İbn Vasil, IV/ 203; Nüveyri, Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fumuni'l-Edeb*, thk: Mufid Kumayha (Beirut: Darü'l Kütübü'l İlmiyye, 2004) XXVII/102.

²⁸ İzzeddin İbnü'l Esir, *el Kamil Fi't-Tarih*, (Beirut 1979), XII, 478; Nüveyri, XXVII/103; Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücek Oğulları* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971), 60.

²⁹ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 177-178.

³⁰ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 177-178; İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, XII/478-479; Nüveyri, XXVII, 103; Turan, *Vesikalar*, 96.

Hârizmşah ile birlikte Ahlat muhasarasında bulunmuş ve savaş düzeni sırasında da Celâleddin'in yanında yer almıştı.³¹

Alâeddin Keykubad, bu yılın Şaban (1228 Temmuz- Ağustos) ayında Amîd emîri el-Melik Mes'ûd'un ülkesine doğru yürüyüp birçok kaleyi ele geçirmişti. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Amîd emîri Melik Mes'ûd, önce Celâleddin Hârizmşah ile Dımaşk emîri el Melikü'l-Muazzam ve diğer saydığımız hükümdarlar arasında el-Melikü'l-Eşref'e karşı bir ittifak akdedilmişti. Bunun üzerine aralarında bir ittifak bulunan el-Melikü'l-Eşref, müttefiki Alâeddin Keykubad'a haber göndererek Amîd üzerine yürüyüp buranın emiriyle savaşmasını ondan istemişti. Kendisi de o sıralarda Mardin'i kuşatmış bulunuyordu. Sultan Alâeddin Keykubad kendi hâkimiyeti altında bulunan Malatya'ya varmış, buradan Amîd emîri üzerine askerler göndererek ona ait bulunan Hısn-ı Mansûr ve Sümkerad (?) Kalesini ve onlara yakın yerleri fethetmişlerdi.³²

Her biri bir şehir ve bölgenin hâkimi olan Eyyübî meliklerinin kendi arasında da bazı anlaşmazlıklar vardı. Dımaşk (Şam) hâkimi el-Melikü'l-Muazzam İsa, Hıms (Humus) ve Hama'yı ele geçirmek isteyince, kardeşleri Mısır Sultanı el-Melikü'l-Kâmil ile El-Cezire bölgesi hâkimi el-Melikü'l-Eşref'in tepki ve tehditleri ile karşılaştı. Mecburen bu emelinden vazgeçerek, gizlice Hârizmşah Celâleddin ile iş birliği kurma yoluna gitmişti. El-Melikü'l-Eşref'in ihtirash politikasından endişeli olan Erbil hâkimi Muzaffereddin Kök-Börü ile Amîd (Diyarbakır) ve Mardin Artuklu emirleri de Celâleddin ile anlaşma yaparak onu metbu tanıdılar. Anlaşmaya göre, el-Melikü'l-Muazzam, Hama ve Hıms'ı; Kök-Börü, Musul'u; Celâleddin de Ahlat'ı ele geçirerek buralara sahip olacaktı.³³ Fakat el-Eşref ile el-Muazzam kardeşleri el Kâmil'e yazdıkları mektupta Celâleddin Hârizmşah'ın kalabalık ordularla Ahlat üzerine geldiğini bildirip Eyyübî hanedanının maslahatı için şartların böyle icap ettiğini söylemişlerdi. Nihayet bu yılın sonuna kadar el-Melikü'l-Eşref Dımaşk'ta kalmış ve herkes olduğu yerde kışın çıkmasını beklemişti. Kış çıktıktan sonra Hârizmşah'ın nasıl davranacağını merak ediyorlardı.³⁴

3. Ahlat Kuşatması

Esasen Yassıçemen savaşına giden süreci tetikleyen olaylar dizisi Eyyübîler ile Hârizmşahlar arasındaki bölgede yaşanan gerilimden doğmuştu. Özellikle Ahlat'ın kuşatılması savaşa giden süreçte bütün dengeleri bozduğu gibi ittifakları da yeniden şekillendirdi. Bu konuda devrin ve bölgenin en yakın tanığı olan İbnü'l Esîr, savaşa giden ve savaşın esas nedenini teşkil eden bu süreci, gelişmelerdeki kronolojik sırayı takip ederek dikkatli bir şekilde aktarmaktadır.

Celâleddin Hârizmşah Ahlat'ı almak için 1226 yılında ve sonrasında birkaç defa teşebbüs etmiş, ancak Kirman İsyanı, Hacı Ali'in engellemeleri, Azerbaycan'da bulunan Yıva Türkmenlerinin çıkardıkları karışıklıklar gibi sebepler ile yarım kalmış idi³⁵. Celâleddin Hârizmşah'ın Irak-ı Acem, Azerbaycan, İran ve Gürcistan'ın bazı şehirlerini zapt etmesi neticesinde, Hârizmşahların hakimiyeti batıda Anadolu Selçuklu idaresindeki Erzurum'a ve Eyyubi Devletinin himayesinde bulunan Ahlat şehrine kadar ulaşmış oldu. Celâleddin Hârizmşah'ın Moğollara, Gürcülere ve Abazalara karşı yapmış olduğu savaşlarda büyük başarılar elde etmesi ve akabinde Hindistan'dan Hazar Denizi'ne; Basra'dan

³¹İbnü'l-Esîr, XII/450-451.

³²İbnü'l-Esîr, XII/416-417.

³³ Alâeddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihan-Güşa*, nşr. M.M Kazvini, (c.n, London-Leyden:1916), 179; Türkçe çev. M Öztürk (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), II/147; Turan, *Vesikalar* (Ankara: TTK Yayınları, 1988), 97.

³⁴ İbnü'l-Esîr, *el Kâmil Fi't-Tarih*, XII/420-422.

³⁵ İbnü'l Esîr, *el Kâmil Fi't-Tarih*, XII/413-414; Nesevî, , 175-176; Aydın Taneri, *Celalu'd Din Harizmşah ve Zamanı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977), 37; İbnü'l Esîr, *el Kâmil Fi't-Tarih*, XII/419; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 367; Taneri, *Harezmşahlar*, 62.

Doğu Anadolu'ya kadar geniş bir bölgede hakimiyet kurması,³⁶ öncelikle Hârizmşahlar devletine komşu olan devlet ve emirlerin geleceğini tehdit etmekteydi. Nitekim himayesinde oldukları devletten ayrılıp müstakil bir güce kavuşmayı düşünen veya maiyetinde buldukları yöneticilerle birtakım problemler yaşayan bazı kişiler Celâleddin Hârizmşah'ın varlığından istifade etmeye ve onu kendi politikaları bağlamında etkilemeye çalışmışlardır.³⁷ Celâleddin Hârizmşah, yaklaşık bir buçuk yıl boyunca Gürcüler, Moğollar ile uğraşırken,³⁸ Eyyubi El-Melikü'l-Eşref'in Ahlat'taki naibi olan el-Hâcib Ali Hüsâmeddin 1227 yılının şaban ayında (1227 Temmuz - Ağustos) Azerbaycan illerine doğru harekete geçti. Ancak İbnü'l Esîr'in anlattığına göre:

*“Ahlat valisi Hüsameddin Ali'nin Azerbeycan'a gelmesinin sebebi, Tuğrul Şah'ın kızı Celâleddin'in zevcesi Mihr-i Cihan'ın İl-Denizliler devletinin yönetiminde, eski kocası Özbek'in nikâhı altında iken söz sahibi olması idi. Celâleddin Hârizmşah Mihr-i Cihanla evlendikten sonra onu ihmal etmişti. Bunun üzerine Mihr-i Cihan da eski nüfuzunu kullanmak için Hoy halkı ile birlikte Ahlat emiri Hüsameddin el-Hâcib'e mektuplar göndererek onu Hoy'a çağırması ve şehri teslim etmek istediğini bildirmişti. Bunun üzerine Hâcib Hüsâmeddin Ali, Azerbaycan illerine dalmış ve Celâleddin'in hanımının emri altında bulunan Hoy çevresindeki kaleleri ele geçirmişti. Arkasından Merend Kalesi'ni de alarak Nahcivan halkının daveti üzerine Nahcuvân'a kadar gitmiş, buraları hâkimiyetine aldıktan sonra Ahlat'a dönmüştü. Hüsâmeddin Ali, Celâleddin'in hanımı, aynı zamanda Sultan Tuğrul'un da kızı Mihr-i Şah hatunu da beraberinde Ahlat'a getirmişti (625/1227). Celâleddin, olanları öğrenince onlar üzerine yürüdü ve onu hezimetle uğrattı...”*³⁹

Bu mevzuda Nesevî, “*Tuğrul'un Kızı Prensesin hali ve Tarihin Sonu*” başlığıyla verdiği bilgilerde bütün suçu Hârizmşah'ın veziri Şerefül-Mülk'e yıkar. Buna göre Prenses *Mihr-i Cihan'a* verilen Hoy bölgesi mukataalarına vezir Şerefü'l-Mülk'ün el koyduğunu, prensesi ezdiği, Irak'ta bulunan sultana yazdığı mektuplarda “*Tuğrul'un kızının atabeylere yüz verdiğini, hükümeti ele geçirmeleri için teşvik ettiğini...*” bildirdi. Ayrıca “*kendisini isyan etmekle*” itham etti. Sonra da Prensesin üzerine yürüyünce, prenses Azerbaycan Gölü kıyısındaki Tat kalesine sığınmak zorunda kaldı. Vezir Şerefül-Mülk de Hoy'a giderek prensesin sarayına ve hazinelerine ve cariyelerine el koydu. Prenses araya şefaatchiler koyduysa da fayda vermedi. En sonunda sultanın yanına gitmek için izin istedi, buna da müsaade edilmedi. Bütün ümidini kesen prenses, kendisinin içine düştüğü bu zillet durumundan kurtarması için Eyyubi Meliki Eşref'ten yardım istedi. Buna mukabil elindeki bütün mukataalar, kale ve şehirleri kendilerine vereceğini vadetti. Melik Eşref, Ahlat valisi Hâcib Ali'ye bir mektup yazarak Azerbaycan'a gitmesini, Tat kalesindeki prensesi alıp getirmesini emretti. Hâcib Ali'nin Azerbaycan seferi böyle başladı. Hazırlıksız yakalanan Şerefü'l-Mülk Tebriz'e çekilince Hâcib Ali de prensesi Tat kalesinden alıp getirdi.⁴⁰ Bundan sonra Hârizmşah veziri Şerefül-Mülk ile Eyyübilerin Ahlat valisi Hâcib Hüsameddin Ali arasında Hoy, Nahcivan, Merend bölgelerinin

³⁶ Cüveynî bu durumu “*Senin burak gibi olan azmin, Hindistan'dan kalkıp Arran bölgesine ayağını koydu. Senden başka zamanın padişahlarının hangisi, erkek atını Tiflis'ten, suyunu da Amman'dan getirdi?*” Şiiriyle dile getirir. Bk. Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i cihan Güşa*(1226-1283), çev. Mürsel Öztürk (Ankara:Türk Tarih Kurum, 2013), 365.

³⁷ Oktay Bozan, “Celâleddin Harezşah'ın Ahlat'ı Muhasarası ve Yankıları”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (Güz 2012), 139.

³⁸ Cüveynî, *Tarih-i Cihan-Güşa*, 365; Toksoy, “Celâleddin Harezşah'ın Gürcistan'daki Faaliyetleri”, 137-150.

³⁹ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 174; İbnü'l-Esîr, 429; Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 148.

⁴⁰ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 147-149, 153.

hakimiyeti için bir düzine hadise vuku bulmuştur.⁴¹ Bu gelişmeler Hârizmşahlar ile Eyyûbilerin arasında tamamen açmış, Yassı Çemen savaşına giden olaylar zincirinin başlangıcı olmuştur.

Alaeddin Keykubat'ın Erzurum yakınlarında olduğu ve Ahlat Emiri Hâcib Ali'nin Erzurum'u Alâeddin'e karşı korumaya aldığı tarihlerde, Celâleddin Hârizmşah'a gönderdiği mektupta Eyyûbilere karşı ittifak teklifinde bulunmuştu.⁴² Celâleddin Mengüberti ise cevabî mektubunda, Daru'n-Nâsır Erzincan'ın alınışını tebrik ediyor, buluşmak üzere Erzurum'a kadar geldiğini fakat sultanın oradan ayrılmış olduğunu; elçi olarak gönderdiği Kutluğ Subaşı Şemseddin, Erzurum Meliki Cihan-Şah ve Ahlat emiri Hâcib Ali'nin seyahatlerine mani olduklarını bildırıyordu. Hatta, Hârizmşah bu müttefikleri te'dib için Ahlat'a bağlı Muş Ovasındaki köyleri yağma etmişti.⁴³ Nesevî, Sultan Celâleddin Hârizmşah'ın doğudaki isyanları bastırmak için gittiği bu sırada, Alâeddin Keykubat'ın veziri imzasıyla İmâdüddin adında bir elçi gönderdiğini "*Rumiler elçisi İmâdüddin'in Gelişi*" başlığı ile aktarır.⁴⁴ Bu görüşmelerin maksadı Eyyûbilere karşı bir ittifak cephesi oluşturmaktır.

Celâleddin Hârizmşah'ın Ahlat'ı kuşatması, bölgenin en güçlü ve eğitimli ordusu ile bir anda cazibe merkezi haline geldi. Bu defa küçük emirler taraf değiştirerek Celâleddin Hârizmşah tarafına geçmeye başladılar. Tam bu günlerde Erzurum Meliki Cihan-Şah, Ahlat emiri Hâcib Hüsameddin Ali'ye destek verdiği için Celâleddin'e elçi göndererek affını diledi ve namına hutbe okutarak bundan böyle onu matbu' olarak tanıyacağını bildirdi.⁴⁵ İstekleri kabul edilince Rükneddinin Cihan-Şah Hârizmşah ile görüşmek üzere Ahlat'a gitti. Hârizmşah onu karşılamak üzere vezirini gönderdi. Ahlat'a gelen Cihan Şah, Celâleddin'in huzurunda yer öptü ve karşılıklı hediyeler takdimden sonra; Erzurum'a döndüler. Cihan-Şah'ın Ahlat kuşatması için her türlü yardımda bulunduğu gibi, Hârizmşah'ı da Alâeddin Keykubad aleyhine teşvik etmekten de geri kalmıyordu. Alâeddin Keykubad ve Celâleddin Hârizmşah'ın birbirleri ile bir ittifak akdedecekleri sırada, birdenbire siyasetlerinde meydana gelen değişiklikte özellikle Erzurum Meliki Cihan Şah'ın Celâleddin Hârizmşah tarafına geçmesi etkili oldu. Ahlat kuşatması sırasında Alâeddin Keykubad'ın gönderdiği mektupta "*insan şeytanlarından olan bazı hainlerin teşvikiyle himmetlerini İslâm kubbesi, abidlerin yurdu, zahidlerin kaynağı, imam ve hafızların şehri olan (Ahlat) üzerine çevirmişlerdir...*" sözleri doğrudan Erzurum melikini kastediyordu.

4. Celâleddin Hârizmşah ile Alâeddin Keykubat'ın Son Mektuplaşmaları ve Elçileri

Sultan Celâleddin son elçilik heyetini 627/1229 yılında gönderdi. Mektubun muhtevasından bu elçilik heyetinin Ahlat kuşatması esnasında geldiği anlaşılıyor. Cüveynî, Ahlat kuşatması esnasında şehrin ileri gelenleri, Sultan'ın nezdinde şefaatte bulunsunlar diye gizlice Bağdat'a Anadolu'ya ve Suriye'ye elçiler gönderdiler. Buradan da anlaşılıyor ki Selçuklu elçilik heyeti, Ahlat ahalisinin çağrısı üzerine Alâeddin Keykubad'a gönderilmişti. Aynı günlerde Abbasi halifesi Al-Mustansır Billah'ın da elçisinin Hârizmşah'a gelmesinin nedeni Ahlat halkının davetleriydi.⁴⁶ Cüveynî, Alâeddin Keykubat'ın birkaç defa araya girip iki tarafı barıştırmaya çalıştığını, ancak Ahlat'ın ileri gelenleri, Sultan'a boyun eğmeyi kabul etmediklerini, hatta Sultan'a kötü sözler söyleyip hakaret ettiklerini yazar.⁴⁷ Hârizmşah tarafından gönderilen bu heyette babası merhum sultan Muhammed'in yakın adamlarından (*havas-ı mukarreb*) Taşdâr Melik Cemâleddin Ferruh, Cemâleddin Saveci, Necmeddin Ebu Bekir Cami gibi önemli kişilerle iki büyük Hârizmli emiri bulunuyordu. Bu heyet geldiğinde

⁴¹ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 153-161.

⁴² Turan, 92.

⁴³ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 226-230.

⁴⁴ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 149.

⁴⁵ Bk. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (İstanbul: 1329), 2/356.

⁴⁶ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 164.

⁴⁷ Cüveynî, *Tarih-i Cihan-Güşa*, 372.

Selçuklu Sultanı Alanya (Alaiye)'de bulunuyordu. Toros dağlarının zorlu ve sarp yolları aşılacak Alaiye'de Alâeddin'in huzuruna altı gün sonra kabul edildiler. Görüşmede Sultan I. Alâeddin Keykubad, sözlü ve yazılı olarak şunları söylemişti:

“Gazi sultana, bu sadık dostundan büyük hürmetler sununuz; kavga kazanlarının kaynaması, onun yüksek himmetleri neticesi olan birleşme mesafelerinin yaklaşmasıyla gün geçtikçe artmaktadır. Sultana şu ciheti arz ediniz ki : bizim son ümidimiz ve düşüncemizin hulâsası, onun keskin intikam kılıcının (Abhaz) düşmanlarının kahrı sevdasından ve (Tiflis) memleketinin fethi arzusundan vaz geçip; birkaç gün seyran ve dinlenmek için Rum ülkesi ovalarında ağırlıkları, hayvan ve sürüleriyle dolaşır, sonra oradan ayrılınsın. Gönüller tanışsın, aramıza dostluk girsin, tefrika yerini birliğe bıraksın. Cihangir dizginlerinizle ülkemiz şereflensin. Bu yolculuk esnasında imkanlarımız dahilinde olan hizmetlerde şayet bir kusur görülürse bu dostunuz olarak düzeltme yoluna gideriz.

Öğrendik ki insan şeytanlarından olan bazı hainlerin teşvikiyle himmetlerini İslâm kubbesi, abidlerin yurdu, zahidlerin kaynağı, imam ve hafızların şehri olan (Ahlat) üzerine çevirmişsiniz. Allah'ın razı olmayacağı bir davranış içine girmişsiniz. Bu iş sizin gibi yüce bir sultanın asaletine, ahlakına, güzel karakterine hiç yakışmamaktadır. Bu hareketleri makul bir düşünceden uzak görünüyor. “İyiliği emret, fenalığı önle...” ayeti mucibince istikametini o şehirden çevirip; “Ey peygamber! İnkarcularla savaş; onlara karşı sert davran...” emrine uyararak müşrik ülkelerden birine yönelin. Aklınızı tamamen din ve devlet düşmanlarının defedilmesine verin. Bundan sonra mühim işlere kalkışırken düşünüp taşının...”

Bundan sonra sözlü olarak dile getirilen konular bir mektup ile de bildirilmek istenmişti. Yazılan mektup oldukça ağıdalı ve övgüler dolu uzun bir girizgahtan sonra şunlar yazılıdır:⁴⁸

“...Nasihat yoluyla size söyleyeceğim din ve millet için önemli olan başka bir konu da “ Doğruyu emret ve fenalıktan kaçın kaidesine göre bugün Tatar ordusu ile hoş geçinmek yolunu tutmanın, her yolu deneyerek onlar ile barış içinde olmanın en uygun bir çare olacağını düşünüyoruz. Şayet bu muvafık görülürse kendi taraflarından sulh kapısını açmak için imkâna sığın her şeyi yapınız. Bizim haturumuzdan geçen, şehit sultan (Alâeddin Muhammed) in yaptığı gibi bütün Müslümanların menfaati ve selamı için onların karşısına çıkma hatasını işlemeyelim, onlara elçiler gönderelim. Bu iş için ince fikirli, açık görüşlü ve ortalığı yatıştırmasını bilen elçilerden oluşan acele bir hey'et göndermektedir. Ümit edilir ki bu suretle, yumuşak sözler, mal ve para kuvvetiyle alevi her tarafı sarmış bulunan fitne ateşi söndürülmüş olur. Sultanca malûmdur ki bu fikri kuvveden file getirirsek bu hususta kendileri de bizimle aynı derecede istifade etmiş olacaklardır.

Ben dostunuzun elçileri, iman sahiplerinin arzusunu iletmek için huzurunuzda varacaktır. Bu ciheti Sultanın kulağına erişirmek çok lüzumlu olacaktır. Eğer sultan kendi saltanatının yegâne kurtuluş çaresi olan bu ehemmiyetli işi başarırlarsa, şu şiirde dile gelen konuları da kulağınıza ulaştırmak vacip olur:

“Benim sözüm her zaman böyle yumuşak olmaz.

Öyle olursa herkes beni korkak sanır”

⁴⁸ Buradaki metin daha önce yapılan Osman Nuri Gencosman ve Mürsel Öztürk tarafından yapılan İbn Bîbî tercümelemleri karşılaştırılarak ortaya konmuştur. Bazı vurgular bana aittir. Bk. İbn Bîbî, *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi Umûri'l-Alâiyye*, II/381-384; a.mlf. *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi; İbn Bîbî'nin Muhtasar Farsça Selçuknamesi*, çev Osman Nuri Gencosman, notlandıran: F. N. Uzluk (Ankara: Uzluk Basımevi, 1941), 146-148.

Allah ben kuluna mülk, devlet, görgülü emirler, akıllı ve bilge vezirler, mücevherler, mallar, hazineler, her türlü silah, çok sayıda adam, mamur ülkeler, mutlu bir halk, itaatkâr kullar, yiğit askerler, becerikli ve güçlü yardımcıları verdi. Her yerde ve bölgede yöneticiler yüce bargahımızın hükmüne ve Kayzerlerin dergahına benzeyen dergahımıza itaat ettiler... Bütün bunları gençliğimin ilk günlerinde vererek beni padişahlık ve milletin işlerini yürütme şerefiyle şereflendirdi. Tecrübelerimin bana öğrettiğine göre bir padişah işlerini yürütürken bilgili danışmanlarının yolunu her zaman açık tutmalıdır. Ne kadar zayıf olursa olsun düşmana karşı ahmaklık etmemelidir. Doğru varken kör karanlığa saplanmak aklın öveceği ve şeriatin uygun göreceği bir şey olmaz. Siz sultan olarak şu üç işi yapmayı zamanımızın sermayesi sayın: önce Ermen ahalisinin kanını 'dökmek ve o civar memleketlerini muhasara etmekten vazgeçip, askerinizi o havaliden 'Erran tarafına sevk edin. İkinci olarak Moğol Sultanlarına elçiler gönderip, onlarla anlaşma yolunu tutun, onlara karşı hiçbir surette düşmanlık yoluna sapmayın. Onlardan, hiçbir suretle İslâm memleketlerinde zulüm yapmak, kan dökmek gibi pek çirkin ve uğursuz olan birtakım hallere meydan vermeyeceğine dair söz alın... Bu şekilde Melikşah, Sultan Sencer ve diğer Selçuklu sultanları olan amcalarımızın sevgi ve merhametle hüküm sürdükleri, miras kalan topraklarda yaptığınız işler ilahi emir ve yasaklara uygun düşer. O zaman herkesin hayatı kolaylaşır, biz de altun, gümüş ve mücevherattan hatıra gelebilecek hiçbir şeyi kendilerinden esirgemeyiz

Şayet hainlerin teşviklerine kapılarak bu nasihatlerden yüz çevirecek olursanız, o zaman bize sultanlığın gereğini ve Müslümanlığın vecibeseini yerine getirmek düşer. Allah'ın "Eğer müminlerden iki taife birbirlerini öldürmek için çarpışarlarsa aralarını bulun, eğer bir taife ötekine haksız saldırırsa saldıran tarafı Allah'ın emirlerini yerine getirinceye kadar savaşın, şayet yola gelirlirse aralarında adâletle sulh yapın,(49/9) Âyetinin hükmüne uyararak halkın menfaatini korumak ve mazarratımızı defetmek yolunu tutacağız. Bu arada bize bir zarar erişirse yüce Tanrının emanetini teslim edinceye kadar savaşırız; eğer görünmeyen perdeden zafer çehresi yüz gösterirse ne âlâ. Bu takdirde "fenalığa ilk sebep olan daha zalimdir. Takva sahiplerine selam olsun.»

Alâeddin Keykubad'ın sözleri ve üslubu oldukça sert, karşı tarafı rencide edecek kadar ağır olmakla birlikte, her bakımdan samimi bir Müslüman sultan edasıyla karşı tarafa Müslümanca davranmak üzere ders vermekte, sık sık dost ve akraba olduklarına vurgu yapmaktadır. Yer yer muhababını ahmaklıkla suçlayacak kadar da ileri gitmektedir. Tavsiyelerini sıraladıktan sonra da "Benim sözüüm her zaman böyle yumuşak olmaz. Öyle olursa herkes beni korkak sanır" şiiiriyle ve "bize bir zarar erişirse yüce Tanrının emanetini teslim edinceye kadar savaşırız" sözleriyle de el altından sopa göstermektedir. Bu mektup, Yassı Çemen savaşı öncesi son hamle gibi görünüyor. Bütün olanlara rağmen Alâeddin Keykubad, ilişkileri daha da kötüleşmeden devam ettirmek için Hârizmşah elçileri Ahlat'a döndükten kısa bir süre sonra Çaşnigir Şemseddin Altunaba başkanlığında, seçkin devlet adamları ve gösterişli ve görkemli askerlerden oluşan, zengin hediyeler taşıyan bir elçilik heyetini hemen gönderdi.⁴⁹ Cüveynî, Suriye ve Anadolu Meliklerinin, diğer İslam ülkelerini takip ederek Sultan Celâleddin'in öfkesinden ve gazabından çekinerek değerli hediyelerle birlikte elçiler gönderdiğini kaydeder.⁵⁰

Elçiler Hârizmşah sarayında iyi karşılandı ve hediyeler usulünce dağıtıldı. Ancak elçi Şemseddin Altunaba, Ahlat sınırına gelmeden nikris(gut) hastalığına yakalanmış gibi yaparak Hârizmşah'ın huzuruna sedyede çıktı. Sultanın elini öptü lakin yer öpmedi, özrünü beyan etti. Sultanın

⁴⁹ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi Umûri'l-Alâiyye*, I/ 385.

⁵⁰ Cüveynî, *Tarih-i Cihan-Güşa*, 376.

mektubunu verip, mesajını ilettikten sonra otağına çekildi. Bu şekilde bir ay boyunca Selçuklu elçileri bekletildi ve dönmelerine de izin verilmedi. Sürenin uzamasından endişelenen Alâeddin Keykubad'ın, Çanşirbaş Şemseddin Altun Aba ile Erzincan Kadısı Kemâleddin Kâmyâr b. İshak'ı en kısa zamanda durumu öğrenip dönmeleri için elçi olarak gönderdi. Celâleddin Hârizmşah, Alâeddin Keykubad'ın elçilerini en iyi şekilde karşıladı. Ancak Hârizmşah Alâeddin Keykubad'a kulak asmayarak Ahlat'ı muhasaraya devam etti. Bu süre içinde görüşmeler çok kötü gidiyordu. İbn Bîbî Sultan Celâleddin'in kendi emir ve büyüklüğü ile sohbet ederken *"Biz bir an olsun Rum elçilerine sıcak bir ilgi ve yakınlık gösteremedik..."* dediğini aktarır.⁵¹ Selçuklu elçilerinin isteklerine ise boş cevaplar vermeye ve mesnetsiz sözlerle şöyle dedi: *"Ahlat şehri iyice sıkıştı. Askerlerimizin orada kazanacağı başarı bizi ferahlandıracaktır. Bu kadar zaman çektiğimiz zahmet boşuna gitmeyecek. Eğer Sultan'ın bu konudaki şefaatinin reddedilmesi, onun aklının köşesine ayrılık tohumu kondurursa, bundan sonra dileyeceğimiz özürler onu ortadan kaldırmayacaktır. Onun şerefli hatırını almak için elimizden ne geliyorsa onu yaparız. Siz şimdi selametle geri dönün ve ona samimi dileklerinizi bildirin."*⁵²

Hârizmşah sarayında yaşananlar hakkında Nesevî, olayların bir tanığı olarak şunları aktarır: *"Hükümdarın (Alâeddin Keykubad) halisane muhabbet ve iyi komşuluğa riayet hususundaki arzusu da kabul edilmiyor, elçilere kabul edemeyecekleri şeyler yükletiliyordu. İlk önce hükümdarlarının oğluna Sultanın kızını istiyorlar, böylece bütün anlaşmazlıkları kaldırıp, iyi münasebetler kurmak istiyorlardı. Buna bile iyi bir cevap verilmedi..."* Hatta Nesevî, şunları ilave eder: *"vezir Şerefül-Mülk Selçuklu elçilerine pek sert söylüyorlardı: "Eğer Sultan bana müsaade etse, yalnız askerimle gider, memleketinizi zapt eylerim."* diyordu.⁵³ Bu söze, buna benzerlerini de ilave etti. Elçiler çıktıktan sonra niçin böyle yaptığını sordum. Vezir: *"Mektupları dostluğunuzu kazanmak için teşebbüs ediyor. Buna mukabil elçileri, uşaklar, azatlı köle gibi gönderiliyor. Bana gönderdikleri hediyeler, 2000 dinar tutmaz."* dedi. Sultan Alâeddin'in elçileri müsbet bir cevap almadan, bir netice elde etmeden yerlerine gittiler. Nihayet *"bütün hüsnü niyete dayanan tekliflerini kabul ettiremediklerini sultanlarına arz ettiler"* diye yazmıştır.⁵⁴ Nesevî'nin bu ifadeleri, Selçukluların son ana kadar diplomasi yolunu açık tuttuklarını, ancak Harzemşahlar cephesinden aynı niyeti ve cevabı buladıklarının, Harzemşahlar tarafından itirafıdır.

Daha önce Anadolu'dan gelen bazı elçilerin öldürülmesi, Hârizm bölgesine giden tüccarlara mani olunması, Erzurum Meliki Rükneddin Cihan Şah'ın Celâleddin Hârizmşah'ı metbu tanıyarak onun namına hutbe okutması, Ahlat'ın işgal edilmesi ve devamında yaşananlar, Celâleddin Hârizmşah'ın elçilere karşı tavırları iki devlet arasındaki dostluğu bitirmişti.⁵⁵ Özellikle Harizmşah'ın Ahlat'ın fethini müteakip civar beldelere gönderdiği fetihnâmede yer alan; *"Sultan, kendisine miras kalan toprakları genişletti. Artık şimdi Suriye ve Anadolu'nun Sultanın eline geçmesi an meselesidir..."*⁵⁶ ifadeleri, artık köprülerin tamamen atıldığı, açıkça düşmanca bir tavra bürünüldüğünün ilanıydı. Alâeddin Keykubad, artık Hârizmşah Celâleddin'in Cihan Şah ile kendi memleketine de tecavüz edeceğinden korkmuştu. Selçuklu elçileri Ahlat'tan dönerken, Erzurum Meliki Rükneddin Cihan Şah'a uğrayarak *"dost suratlı düşmanların sözüne kanmaması ve tehlikeli bir maceraya atılmamasını"* söyleyerek uyarışlardı. Bu ifade daha elçilik yolda iken ilişkilerin bir savaş havasına girdiğini gösteriyor. Kemâleddin Kâmyâr süratle dönünce Selçuklu sultanını mukadder harbe

⁵¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/386.

⁵² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/381-384; Turan, *Vesikalar*, 99-101; Taneri, *Harezşahlar*, 80-81; Bozan, "Celâleddin Harezşah'ın Ahlat'ı Muhasarası ve Yankıları", 149-150.

⁵³ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 247-248.

⁵⁴ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 247-249.

⁵⁵ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 162; Turan, *Vesikalar*, 95-96.

⁵⁶ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 298-300; Atamelik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşâ I-III*, çev. M. Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), II/147.

zaten hazırды.⁵⁷ Bu durumu İbnü'l Esir şu şekilde dile getirmektedir: “*Celâleddin ile Erzurum emîri bir araya gelince Alâeddin Keykubad bunlardan bir hayli korkmuş ve hemen o sıralarda Harran'da bulunan el-Melikü'l-Kâmil'e elçi göndererek kardeşi el-Melikü'l-Eşrefi Dımaşk'tan çağırıp kendisine göndermesini talep etmişti...*”⁵⁸ Bu görüşmeden hemen sonra Erzurum Meliki Cihan Şah, Ahlat'ta sultanın dergahına gelerek Rum Selçukîleriyle Suriyeliler (Eyyübîler) arasında aleyhine ittifak ettiklerini bildirdi: “*bana öre iki taraf birleşmezden evvel teşebbüslerinin önüne geçmektir. Hazırlanmazdan evvel her birisinin ayrı ayrı işlerini görmektir...*” diye kışkırtmıştı.⁵⁹ Hârizmşah da Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref'in birleşmelerini önlemek ve kendilerinin de orada bulunmalarını temin için Harput havalisini bir tevki ile Cihan Şah'a vermişti.⁶⁰

5. Ahlat Kuşatması ve Düşmesinin Yankıları

Hârizmşahlar, Ahlat'ı Ağustos 1229 yılında kuşatmaya başlamış, kuşatma kış boyu da devam ederek on ay devam etmiş ve 15 Nisan 1230 günü şehir düşmüştü. Yukarıda bahsettiğimiz diplomatik hareketliliğin tamamına yakını bu süreç içinde gerçekleşmişti. Celâleddin Hârizmşah'ın bölgede tehdit unsuru haline gelmesi üzerine komşu İslam hükümdarları Celâleddin'e karşı dostane tavırlarını değiştirerek mesafeli bir politika izlemeye başladılar. Başta Selçuklu sultanlığı olmak üzere kendisine karşı tavır değiştirdiğini fark eden Celâleddin de, yönünü Anadolu ve Suriye'ye çevirmişti.⁶¹ Nitekim Nesevî, Tuğrul'un Kızı prensesin Hârizmşah ile mücadeleye başlaması ve olayların Ahlat kuşatmasına kadar sürüklenmesi olayını “*Tuğrul'un Kızı Prensesin Hali ve Tarihin Sonu*” olarak tanımlaması bu anlamda oldukça dikkat çekicidir.⁶² Ahlat muhasarası uzun sürmüş, kıtlıktan, musibetlerden çok kimse ölmüş, kediler, köpekler yenilmiş, yaşananlar, Celâleddin'in itibarını yerle bir etmişti. Şehir düştükten sonra yanına gelen hanlar ve emirler: “*Muhasaranın uzaması askerinizi bitirdi; atlarını, bineklerini bitirdiler. Bunları yağmadan alıyorsanız taarruz etmesi ihtimali olan düşmana karşı duramazlar. Bu keşmekeş askerinin dağılmasını, disiplinin gevşemesini mucip olur.*” dediler.⁶³ Ayrıca Celâleddin Mengüberti'nin Muş Ovasını yağmaladıktan sonra kendilerine doğru geleceği haberi ve Hârizmşah ordusunun kural ve kaide tanımayan hareketleri büyük bir korkuya yol açmış; Harran, Serûc ve benzeri şehirlerinde paniğe yol açmış, insanlar memleketlerinden Şam bölgesine göç etmeğe başlamışlardı. İbnü'l Esir, savaştan sonra bölgeye dağılan askerler için:

“*Nusaybin, Musul, Sincâr, Erbil ve diğer bölge şehirlerine dağılan askerler “gittikleri her yerde daha evvelki kötü davranışlarından ve son derece zalimane tavırlarından ve özellikle Ahlat'taki zulümlerinden dolayı çevre hükümdarlar, sıradan halk, hatta tarlada çalışan çiftçilere ve bedevilere kadar, herkes tarafından intikam almak için onları tepeleyip durmuştu...*”⁶⁴

Celâleddin Mengüberti, Moğol tehlikesinin kapıları zorladığı bir zamanda, Baştan Abbasi halifelîği ve Alaeddin Kaykubat'ın ikazlarına rağmen .komşu devletlere karşı saldırgan bir tutum

⁵⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/387.

⁵⁸ İbnü'l Esir, *el Kâmil Fi't-Tarih*, XII/449-450.

⁵⁹ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 258-260.

⁶⁰ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 342, 343; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/384.

⁶¹ Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 228 vd; Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşâ*, II/143.

⁶² Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 147.

⁶³ Bk. Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 254.

⁶⁴ İbnü'l Esir, *el Kâmil Fi't-Tarih*, XII, 440-441.

içerisine girmesi, yassıçemen savaşına giden süreci hızlandırmış,⁶⁵ hem kendi feci akıbetini, hem de İslam dünyasının felaketini hazırlanmıştır.⁶⁶

6. Eyyûbîler ve Selçuklular ile Hârizmşah'ın yaptığı İlk Antlaşmalar:

Alâeddin Keykubad'ın Celâleddin Mengüberti ile diplomatik girişimlerinden netice alamaması,⁶⁷ üstüne Erzurum meliki Rükneddin Cihan Şah ile ittifak kurması ve Ahlat kuşatması sonrasındaki saldırgan tavırları; Celâleddin Mengüberti'den ümidini keserek Eyyûbîlere yaklaşmaya ve ona karşı ittifaka itmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad, hemen harekete geçerek emîr-i çâşnîgîr Mübârizeddîn Çâvlı, Kündistabl Ayâz-ı Mecnûn Esededdîn, Emîr-i Cândârın ve Nûreddîn Kemâhî Mübârizeddîn İsa idaresinde doğu sınırlarını güvene almak için en seçkin süvarilerinden 12000 kişilik bir kuvveti, ihtiyat tedbiri olarak, Erzincan'a sevk etti.⁶⁸ Ardından Melikü'l-Ümera Kemâleddîn Kâmyâr'ı Mısır ve el-Cezîre hakimi Eyyûbî sultanı Melik Kâmil Muhammed, kardeşleri Dımaşk ve Ahlat sahibi Melik Eşref Muzaffereddîn Musa ile Caber hâkimi Melik Hâfız Nûreddîn Arslanşâh'a gönderdi. Melik Muzaffer'in hususi münşii olan Ebu'l Fezail Muhammed İbn Nazif el Hamevi, olayların bizzat şahidi sıfatı ile Selçuklular ile Eyyûbîler arasında savaş öncesi gerçekleşen elçiler ve mektuplar hakkında çok dikkatli bilgiler vermektedir.⁶⁹ Melikler o esnada yaz aylarını geçirmek için Harran'da bulunuyordu. Hatta Abbasi halifesinin elçisi de vardı. Alâeddin Keykubad'ın mektubunu götüren Kemâleddîn Kâmyâr, Eyyûbî sultanı ve meliklerine Hârizmşah'a karşı ittifak yapmaları için Sultanın mesajlarını ilettiler. İbnü'l Esîr, "Türkiye Selçuklu sultanının elçilerinin bir günde ayrı ayrı beş kere Eyyûbîlere müracaat ettiklerini" kaydetmektedir.⁷⁰

Selçuklu elçilerinin getirdiği mesajlarında: eğer Eyyûbî sultan ve meliklerinin Türkiye Selçukluları ile ittifak yapmamaları halinde Anadolunun Hârizmşahlar tarafından ele geçirileceğini; daha iki yıl önce I. Alâeddin Keykubad'ın zevcesi olan kız kardeşleri Eyyûbî Melikesi Adiliyye Hâtûn'un da Hârizmşahlara esir olabileceği söyleniyordu. Kemâleddin Kâmyâr, ayrıca kuşatma altındaki Ahlat'ın uğradığı yıkım ve katliam durumu hakkında Eyyûbîlere bilgi vermişti.⁷¹ Ayrıca Kemaleddin Kâmyâr, Selçuklu sultanının Celâleddin Hârizmşah'a gönderdiği mektubun bir suretini Eyyûbîlere de göndermiş; mektup Melik Kâmil, kardeşleri ve Abbasi Halifesinin elçisinin hazır bulunduğu saray meclisinde okunmuştur. İbn Nazif, kitabında mektubun tamamını değil sadece

⁶⁵ Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşâ*, II/124-125; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mira'tü'z-zeman fî Tarihi'l-Ayan* (Haydarabad: 1951), II/634.

⁶⁶ Turan, *Vesikalar*, 101.

⁶⁷ Ali Buğdaykesen, "Türkiye Selçuklu Devletinde Kalem ve Kılıç Sahibi Olan Bir Devlet Adamı: Kemaleddin Kâmyâr", *Academia.edu*, (Erişim 6.9.2022); İsa Eryılmaz, "Emir Kemâleddîn Kamyâr'ın Ahlat ve Çevresindeki Faaliyetleri", *The Journal of Academic Social Sciences*, 5/60 (Aralık 2017), 583-590.

⁶⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'îye*, haz. Adnan Sadık Erzi, 384-385; a.mlf., I/ 388; a.mlf., *Selçuknâme*, 122; Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 533; Turan, "Keykubad I", 654; J. J. Saunders, *Târih-i Fütûhât-ı Moğol*, çev. Ebul Kasım Halit (Tahran: 1361), 79; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 80 (yazar, bu birliği sayısının 2.000 olduğu kanaatinde); Geyikoğlu, *Doğu Anadolu'da Harezmsahlar*, 126- 127.

⁶⁹ İbn Nazif, *Telhisü'l Kesf ve'l Beyan Fi Havadisü'z- Zaman*, 203.

⁷⁰ İbnü'l-Esîr, XII/ 342; İbn Nazif, *Telhisü'l Kesf ve'l Beyan Fi Havadisü'z- Zaman*, 203.

⁷¹ Ahlat'ın yağma edilmesi konusunda Bk. en-Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 128. Nesevî bu konuda Sultanın fethini temin etmek için katliam yaptıracağı şayiasının tamamıyla yalan olduğunu, ancak ölümlere daha ziyade kıtlığın yol açtığını kaydeder. Bu hususta geniş bilgi için Bk., en-Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 195-197.

Eyyubiler ile ilgili kısmını aktarır. Aktardığı kısımda Eyyûbîler ile ilgili Hârizmşah'a söylediği şu ifadeler yer almaktadır:⁷²

“Baban büyük bir aileden geliyordu ve durumunuz tatmin ediciydi, ta ki baban planlarını değiştirene kadar. Sonra bulunduğunuz konumun dışına çıkınca durum değişti. Bir süreden bu yana ben de Eyyubi ailesine yöneldim ve onlara karşı muhabbet duymaya başladım. Çünkü onlar eskiden beri büyük ve mutlu bir sülale olup askerlerine, komşularına ve reayalarına iyilikte bulunmuşlardır. Onlar servet, toprak ve pek çok adam ve oğullar ile birlikte güç sahibidirler. Peki ya sen? Senin ne servetin ne adamların ne de gücün var! Ülken harap vaziyettedir. Biz senin durumunu senden daha iyi biliyoruz. Bundan sonra asla Eyyûbîler ile düşman olacağımı sanma...Vallahi olmayacağım. Ben birçok bakımdan onların dostuyum ve beni onlara bağlayan aileler, evlilikler ve akrabalık bağları vardır. Amcam İzzeddin ve ben onlardan gelen kadınlardan olma çocuklara sahibiz. Daha önce aramızdaki kavgadan dolayı onları suçlamıştım, artık barıştık. Başka bir şeyi düşünme ve inanma. Benim sana tavsiyem senin onlarla barışman ve dostluk kurmandır. Biz senin arkanda hangi düşmanlarının olduğunu biliyoruz. Eyyûbîler düşmanlarına karşı (Moğollar) sana yardım edebilirler. Bu dostluk sayesinde hem Gürcüler hem de diğerlerine karşı kendini güvende hissedersin. Bu benim sana dostça tavsiyemdir. Sana dostane mektuplar yazıp, yalan vaatler verenlere aldatılmana musade etme. Bunların hepsi sadece zaman kazanmak için söylenmiş yalanlardır. Allah hakkı için aklın ve şeriatın bana gösterdiği her şeyi söyledim.”

Eyyûbî meliklerinin Hârizmşahlara karşı askerî harekâta kalkışmalarının önemli sebeplerinden biri de Eyyûbî meliklerinin kayınbiraderi ve önemli komutanlarından olan Hüsâmeddin Kaymerî'nin Ahlat'tan kaçarak el-Cezîre'deki Eyyûbîlere ve sultanına Celâleddin Mengüberti'nin askerî durumu hakkında verdiği malumdur. Onun Hârizmşah'ın etrafında az asker bulunduğu dair kaydının Eyyûbî meliklerinin harekete geçmesinde etkili olduğu kuvvetle muhtemeldir.⁷³

Bu durum üzerine şecaate gelen Eyyûbî sultan ve melikleri derhal Hârizmşahlara karşı Türkiye Selçukluları ile ittifak yapma kararı aldılar.⁷⁴ Elçiler birbirleri ile ittifak kuracaklarına dair yemin ettiler. Bunun için Alâeddin Keykubad bir elçi göndererek Malik Kamil'e ittifak konusunda yemin ettirdi. Bu yemin işini Şihabeddin Ahmed İbnü'n-Nakid (.642/1248) deruhte etti. Kahire Şafii kadısı Fakih Ebu'l-Kasım Abdurrahman İbn Abdülmecid eş-Şefravi (Cemaleddin İskenderi) (ö.636/1238) de Alâeddin Keykubad'a yemin ettirdi.⁷⁵ Başka bir rivayette İbn Kerimüddin Ahlati (ö.631/1233) Alâeddin Keykubat'a yemin ettirdiğini nakleder.⁷⁶ Nihai görüşmeden Alâeddin

⁷² İbn Nazîf, *Telhisu'l Keşf ve'l Beyan Fi Havadisü'z- Zaman*, 203; İbnü'l Esir, Melik Kamil'in Harezm meselesini önemseydiğini ve daha başta ittifak teklifine sıcak baktığını yazar. Ayrıca mektubun Rakka'da ulaştığını söylemektedir ki bu elçi ile gönderilen mektup değil, daha sonraki bir mektuptur. Bk. İbnü'l Esir, *el Kâmil Fi't-Tarih*, XII/196-197; Ayrıca bk. Gottschalk, “İbn Nazif El-Hamevi'nin Yassıçimen Savaşı”, 292-293.

⁷³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/388-389; İbnü'l-Esîr, XII/ 342-343; İbn Nazîf, *Telhisu'l Keşf ve'l Beyan Fi Havadisü'z- Zaman*, 202; Gottschalk, “İbn Nazif el-Hamevi'nin Yassıçimen Savaşı”, 294; Geyikoğlu, *Doğu Anadolu'da Harezmşahlar*, 127.

⁷⁴ Bk. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/388; İbnü'l-Esîr, XII/342; İbn Nazîf, *et-Târihu'l-Mansûri*, 203; Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 534 (müellif, Kemâneddin Kâmyâr'ın Eyyûbîlere ittifak yapmak için gönderildiğini kayd etmesine rağmen onun Eyyûbîler nezdine kaç kere gittiği hakkında bilgi vermemektedir); Turan, “Keykubad I”, 654; Hasan Geyikoğlu, “Harezmşahlar ve Doğu Anadolu”, *Türkler*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), IV/917-925; Yinanç, “Celâleddin Harzemşah”, 51; Faruk Sümer, “Keykubad I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 358-359.

⁷⁵ Gottschalk, “İbn Nazif el-Hamevi'nin Yassıçimen Savaşı”, 292.

⁷⁶ İbn Nazîf, *Telhisu'l Keşf ve'l Beyan Fi Havadisü'z- Zaman*, 203.

Keykubad'ın elçisinin getirdiği notlarda şunlar yazılıydı: “ Kemâleddin Kâmyâr'ın iletlediği notların içeriği şu şekildedir:⁷⁷

“Sultanım Alâeddin Keykubat, Melik Eşref'e aşağıdaki sözlerle hizmet etmeyi vaat eder. Sevgim muhabbetim ve dostluğum değişmemiştir, bilakis artmıştır. Yaşananlarda suçu olanları Allah kahretsin. İnşallah bu sözleri sadece Melik Kamil'in desteğini almak için söylediğimi düşünmez. Benim asıl arzum bir dostluğu ve hedefe pekiştirmektir. Mevcut durumun gerektirdiği şey benim topraklarımın ve servetimin senin yanında olmasıdır. Bu yüzden yalnız bir söz üzerine askerlerinle Kırşehir ve oradan da Kayseri'ye gel ki biz de böylece senin hizmetine girebilelim (birlik olabilelim). Sonra beraber askerlerimizin karşısına çıkabilelim. Bana göre sen yalnız Ahlat'ı değil, bütün Horasan (İran) topraklarını hâkimiyetin altına almalsın...” Sultani zorla! yola getirmekten başka çare yoktur. “Şimdi bizim için, yapılacak bir şey var, iki bayrağımızı birleştirip hanedanımızı korumak...” diyordu.

Yukarıdaki mektubun arkasından gönderdiği bir bilgi notunda Alâeddin Keykubat, Kemâleddin Kâmyâr'a “Melik Eşref'i mutlaka Sivas'a getir, ordusu Kırşehir'de kalsın...” diyordu. Melik Eşref de “Ben bu sözlü yemine yerine getirmek için değil, bilakis hizmet etmek için yürüyerek değil koşarak geliyorum...” diye mukabelede bulunmuştu.

Alâeddin Keykubad'ın elçisi Kemâleddin Kâmyâr'ın vazifesini başarıyla yerine getirmesi üzerine Eyyübî sultanı ve melikleri çevredeki askerlerini toplayarak Hârizmşahlara karşı hareket etme kararı aldılar. el-Melikü'l- Kâmil ve diğer melikler Keykubad ile buluşmak üzere büyük bir orduyla Rahbe'ye kadar geldiler. Fakat Frankların (Haçlıların) Doğu Akdeniz sahillerine saldırımları haberlerinin gelmesi üzerine Eyyübî sultanı Melik Kâmil Muhammed Mısır'a dönmek zorunda kaldı. Ancak Harzemşah ile derin bir husumet içinde olan Melik Eşref ve diğer meliklerinin komuta ettiği⁷⁸ Eyyübî ordusu yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvvetle (Haziran-Temmuz) 1230 tarihinde, yanında Kemaleddin Kâmyâr ile birlikte Anadolu'ya göndermiştir.⁷⁹ Haberi alan I. Alâeddin Keykubad, Kayseri'den Sivas'a doğru derhal hareket ederek Yassı Çemen savaşına götüren süreç başlamış oldu.⁸⁰

SONUÇ

Harzemşahlar'ın 1225 yılında Azerbeycan'a gelerek burayı merkez edinmesi ile hem Anadolu Selçukluları ile hem de Eyyubiler ile komşu olmuştur. İlk diplomatik temaslar ve elçilik teatileri bu dönemde başlamış, 1229 yılına kadar Selçuklular ile dostane bir şekilde devam etmiştir. Her iki sultan da mektuplarında soy bağı (Türk) ve din bağı (İslam) ile yakınlıklarını vurgulamıştır. Bu yakınlaşmada ortak düşmanı haline gelen Eyyubiler'e karşı mücadele ve Moğol tehdidi etkili olmuştur. Harzemşahlar gelmeden önce zaten bölgede Eyyubiler ile Selçuklular arasında ciddi bir nüfuz mücadelesi yaşanmaktaydı. Bölgedeki küçük emirler sürekli taraf değiştirerek süreci tetiklemekteydi. Harizmşahlar bu kavganın ortasına düşmekte gecikmediler. İlk gerilim 1226 yılında Eyyubiler ile Harzemşahlar arasında Azerbeycan bölgesindeki nüfuz mücadelesiyle ortaya çıktı. Eyyubilerin Ahlat Emiri Hacıp Hüsametdin Ali'nin Hoy bölgesine saldırısı ile başlamış, Harzemşah'ın veziri Şerfü'l-Mülk ile aralarındaki savaş ile doruğa ulaşmıştır. Nihayet Harzemşahların 1229 yılı sonunda Ahlat'ı kuşatması ile bütün devletler ve emirleri içine çeken bir vakum gibi bütün siyasi

⁷⁷ İbn Nazîf, *Telhisu'l Keşf ve'l Beyan Fi Havadisü'z- Zaman*, 203-204.

⁷⁸ Bu Eyyübî beyleri hakkında geniş bilgi için bk. Şerafeddin Han İdris-i Bitlisî, *Şerefname I-III*, nşr. Vedii İlmen (İstanbul: Yaba Yayınları, 2009), 87-90.

⁷⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*, I/385; İbnü'l-Esir, XII/453; Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşâ*, II/148-149.

⁸⁰ en-Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*, 200; en-Nesevî, *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi* 334; İbn Nazîf, 202; Gottschalk, “İbn Nazif el-Hamevi'nin Yassıçemen Savaşı”, 294; Geyikoğlu, *Doğu Anadolu'da Harezmşahlar*, 127.

dengeleri bozmuştur. Ahlat kuşatması ile bölgedeki küçük emirler olan Erzurum, Amid, Mardin Artuklu emirlerinin Celaleddin Harzemşah'a tabiiyet bildirmeleri ve Ahlat kuşatması neticesinde Harzemşah tarafından gönderilen Fetihnamedeki diğer devletleri tehdit eden ifadeler, Eyyubiler ve Selçuklular fiili bir tehdit altında bırakmıştır. Özellikle Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ın Harzemşah ile ittifak kurması ve Ahlat kuşatması esnasında Harzemşahların masum halka yaptıkları, Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin Harzemşah'a karşı bütün güvenini yok etmiştir. Bu süreçteki diplomatik görüşmeler de netice vermemiştir. Bu olaydan sonra Alaeddin Keykubad Eyyubiler ile savaş için ittifak kurarak yeni bir cephe oluştururken; Harzemşahlar da Erzurum Meliki ve diğer küçük emirler ile bir cephe oluşturarak savaşa giden süreci başlatmışlardır. Bütün bu süreçte savaşı tetikleyenler başta Eyyubilerin Ahlat valisi Hacıp Hüsameddin Ali, Harzemşah veziri Şerefül Mülk ve Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah gibi ikinci derece isimler kendi menfaat ve sürelerini uzatmak için savaşa giden süreçte birinci derecede etkili olmuşlardır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

KAYNAKÇA

- Alaeddin Ata Melik Cüveynî. *Tarih-i Cihan-Güşa*. nşr. M.M Kazvini. London-Leyden: 1916.
- Alaeddin Ata Melik Cüveynî. *Tarih-i cihan Güşa(1226-1283)*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Alaeddin Ata Melik Cüveynî. *Tarih-i Cihangüşâ I-III*. trc. M. Öztürk. Ankara: TTK Yayınları, 1988-9.
- Bozan, Oktay. "Celâleddin Harezşah'ın Ahlat'ı Muhasarası ve Yankıları". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (Güz 2012), 133-160.
- Buğdaykesen, Ali. "Türkiye Selçuklu Devletinde Kalem ve Kılıç Sahibi Olan Bir Devlet Adamı: Kemaleddin Kâmyâr". *Academia.edu*, Erişim 6.9.2022.
- Bünyadov, Ziya. *Hârezşahlığı ve Enuştekinliler Devleti*. trc. Tural Rızayev. İstanbul: Derin Yayınları, 2003.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Ebû Şâme, Şihabuddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim b. Osman el-Makdisî. *ez-Zeyl 'Ale'r-Ravzateyn*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Eryılmaz, İsa. "Emir Kemâleddîn Kamyâr'ın Ahlat ve Çevresindeki Faaliyetleri". *The Journal of Academic Social Sciences* 5/60 (Aralık 2017), 583-590.
- Geyikoğlu, Hasan. "Harezşahlar ve Doğu Anadolu". *Türkler*. IV/917-925. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Geyikoğlu, Hasan. *Doğu Anadolu'da Harezşahlar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Gottschalk, Hans L. "İbn Nazif El-Hamevi'nin Yassıçimen Savaşı (25-28 Ramazan 627/ 7-10 Ağustos 1230) hakkındaki Raporu". trc. Kadir Kon. *Eyyubiler*. ed. Önder Kaya. 289-302. İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- Hüsameddin, Hüseyin. *Amasya Tarihi*. 2. İstanbul: 1329.
- İbn Bîbî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye*. çev. Mürsel Öztürk. I-II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İbn Bîbî. *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-'Alâ'îye*. Önsöz ve haz. Adnan Sadık Erzi. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1956.
- İbn Bîbî. *Selçuknâme*. çev. Mükrimin Halil Yinanç. haz. Refet Yinanç-Ömer Özkan. İstanbul: Kitabevi, 2007.
- İbn Bîbî'nin Muhtasar Farsça Selçuknamesi*. trc. Osman Nuri Gencosman. Notlandıran F. N. Uzluk. Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İmadüddin Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk. A.A. Feth, (Beyrut 1990) XII.cilt.
- İbn Nazîf el Hamevi, Ebul Fezail Muhammed ibn Ali. *Telhisü'l Keşf ve'l Beyan Fi Havadisü'z-Zaman (Tarihu'l Mansuri)*. thk. Ebu'l 'Iyd Dudu. Notlandıran Adnan Derviş. Dimaşk: 1981.

- İbn Vasıl, Muhammed b. Salim el-Hamevî. *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbârı Benî Eyyûb*, nşr. Cemâleddin Şeyyal. I - III. Kahire: 1953- 1960; nşr. Hasaneyn Rabie - S. Abdülfettah Aşur. IV-V. Kahire: 1972-1977.
- İbnü'l Esir, İzzeddin, *el Kâmil Fi't-Tarih*. trc. Ahmet Ağrakça-Abdülkerim Özyayın. İstanbul: Bahar Yayınları, 2008.
- İbnü'l Esir, İzzeddin, *el Kâmil Fi't-Tarih*, (Beyrut 1979), XII.
- Jansky, Herbert. "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddîn Keykubad'ın Emniyet Politikası". *Zeki Velidi Togan'a Armağan*. Ankara: 2010.
- Muhammed en-Nesevî. *Sîretü's-Sultân Celâleddîn Mengübertî*. ed. O. Houdas. Paris: 1891.
- Nesevî. *Celâleddîn Harizmşah*. çev. Necib Asım. İstanbul: MEB Yayınları, 1931.
- Nesevî, Ahmed b. Muhammed. *Celâleddin Harzemşah'ın Biyografisi*. trc. Necip Asım. Yayınlayan ve dipnotlandıran Mustafa Demirci. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Nüveyri. *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûn'l-Edeb*. thk. Mufid Kumayha. Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 2004.
- Özyayın, Abdülkerim. "İbn Bîbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/379-382. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sakaoğlu, Necdet. *Türk Anadolu'da Mengücek Oğulları*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.
- Saunders, J. J. *Târih-i Fütûhât-ı Moğol*. trc. Ebul Kasım Halit. Tahran: 1361.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. *Mira'tü'z-zeman fî Tarihi'l-Ayan*. II. Haydarabad: 1951.
- Sipehsalar, Feridun b. Ahmed. *H. Mevlânâ'dan Görüp İştittiklerim*. trc. Ahmed Avni Konuk. nşr. Tahir Galip Seratlı. İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2017.
- Sipehsalar, Feridun b. Ahmed. *Mevlânâ ve Etrafindakiler*. trc. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1977.
- Sümer, Faruk. "Keykubad I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/357-359. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şerafeddin Han İdris-i Bitlisî. *Şerefname I-III*, nşr. Vedii İlmen. İstanbul: Yaba Yayınları, 2009.
- Şeşen, Ramazan. "Eyyubiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/20-31. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Taneri, Aydın. *Celalu'd Din Harizmşah ve Zamanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Taneri, Aydın. *Harezşahlar*. Ankara: Diyanet Yayınları, 1993.
- Toksoy, Ahmet. "Celâleddin Harezşah'ın Gürcistan'daki Faaliyetleri". *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2007), 137-150.
- Turan, Osman. "Keykubad I". *İslâm Ansiklopedisi*. VI/649-650. İstanbul: MEB Yayınları, 1971.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*. İstanbul: 1988.
- Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*. Ankara: TTK Basımevi, 1958.
- Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. trc. H. D. Andreasyan. Ankara: TTK, 1987.
- Üremiş, Ali. *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*. Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2005.
- Yazıcızâde Ali. *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*. haz. Abdullah Bakır. İstanbul: Çamlıca, 2009.
- Yinanç, Mükrimin Halil. "Celâleddin Harzemşah" *İslâm Ansiklopedisi*. III/49-53. İstanbul: MEB, 1993.